

HORVÁTH ILDIKÓ

ÉPÍTÉSZEK MARATONIJA

Az 1968-as mexikói napokon, amikor az olimpiai stadion pályáin naponta születtek az új csúcok, és egymást követő ünnepélyes díjkiosztások váltották aranyra és ezüstre vagy legalább bronzra a versenyek izgalmát, valószínűleg senkinek sem jutott eszébe, hogy valamiféle érem megilletné az alkotó művészt is, akinek rendszeresen edzett értelme és képzelete megteremtette a mexikói sportversenyek ott-honát. A mai ember számára az a környezet és építészeti keret, amelyek között a különféle sporttevékenységek lezajlanak — természetesennek tűnik. Olyannyira részei a modern városképnek és tájnak, amennyire szervesen hozzátartozik életünkhöz a sport.

Szükségszerűen alakult ki a követelmény az építészettel szemben: a sporttevékenység számára megteremteni a célszerűen szervezett, funkcionális és megfelelőképpen elhatárolt teret. S mint ahogy a sport sem jelent mindössze testápolást vagy fizikai erőfeszítést, hanem a saját képességeire rádöbbenő ember bonyolult testi és szellemi, szociális jelentőségű tevékenységét, a neki szánt keret sem viselheti magán pusztán csak a sporttechnikai kívánalmak jegyét: önmaga révén, *műalkotás* voltából következő tulajdonságai folytán kell jelentőssé válnia.

Ez az utóbbi követelmény nemcsak urbanisztikai és építészeti szemszögből nézve fontos, hanem a sportélet szempontjából is — tudniillik az a tény, hogy környezetünk meghatározott pszichikai hatással van ránk, különleges jelentőséget kap a sportgyakorlat céljaira szánt építészeti alkotások esetében. Ezek, az építés kialakította tulajdonságaikkal — erényekkel vagy éppenséggel fogyatékoságaikkal — minden esetben valamilyen magatartást sugallva hatnak a sportolóra; s ennek a befolyásnak a milyensége elsősorban az építész hozzáértésén, tehetségén és érzékenységén múlik.

A játékos mozgást szolgáló egyszerű játékterek és a százezres tömegeket befogadó, impozáns sportlétesítmények az építészet — kiterjedésében és változatosságában szinte felmérhetetlen — alkotási területének határait jelölik. A sportlétesítményekkel foglalkozó urbanisztika és építészet — mint az építészet általában — tevékenységének középpontjába az embert állítja. Célja az embert szolgálni, ez esetben: lehetőséget nyújtani számára a kikapcsolódáshoz, a testedzéshez, egyénisége sokoldalú fejlesztéséhez. Ez a cél kitűnően megfelel az építészet művészi-ra-

cionális térformáló jellegének, és egyben alkalmat ad a legkülönbözőbb technikai megoldások alkalmazására. Tervezőmunkája során tehát az építész az aktív ember és közvetlen környezete — az építészeti műalkotás — *összhangját*, ugyanakkor az építészeti mű és a természet *ellentétét* tanulmányozza. Kiindulópontként alaposan meg kell ismerkednie magával azzal a tevékenységgel, amely alkotásának tárgya, vagyis az illető sportág vagy sportágak feltételeivel és a bennük valamilyen módon érdekelték szükségleteivel.

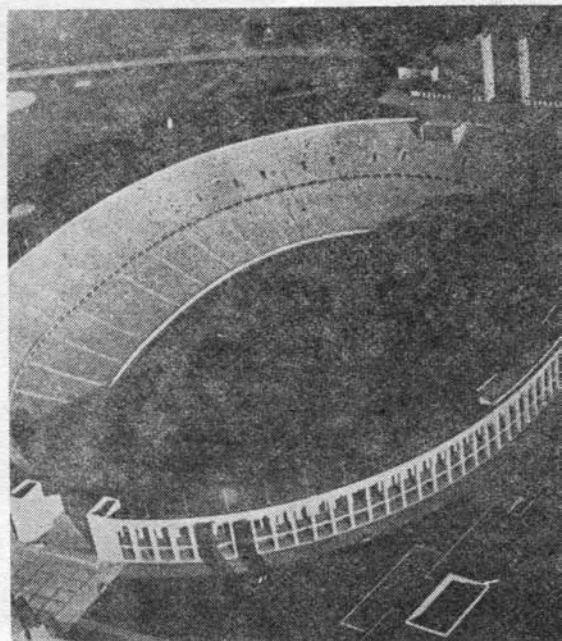
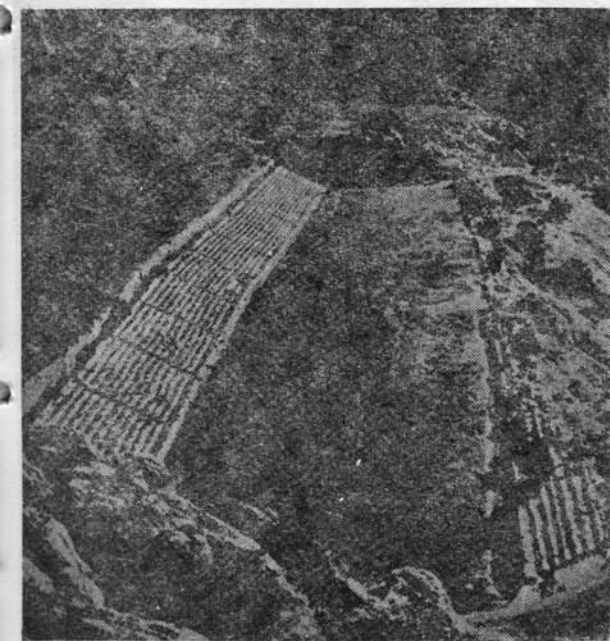
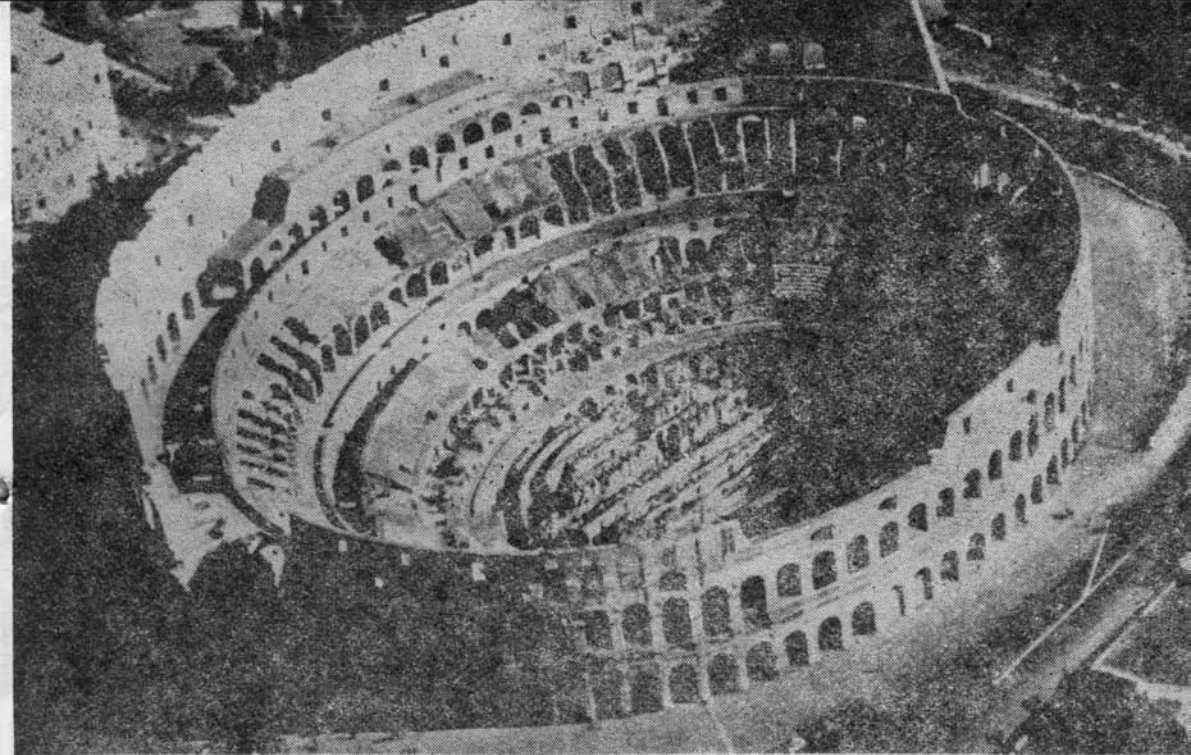
A sport számára tervező építész formaalkotó és szervező munkája középpontjában az edző- és játékterek, stadionok és sportsarnokok, a síugró- és műjégpályák állnak. Elsősorban ezeknek racionális és harmonikus összességét kell megteremtenie. Másik fő feladata az egyes objektumok tartószerkezetének kialakítása. Ez utóbbi a műépítész és a struktúratervező építészmérnök szoros együttműködését igényli, annál is inkább, mivel ilyen esetekben gyakori probléma a belső alátámasztás nélküli, nagy kiterjedésű felületek lefedése — márpedig ezekenél a mechanikai váz, a tartószerkezet elsődrendű fontosságú, és a művészi formaalkotás alapelemévé válik. Ezeknek a feladatoknak közös nevezője az igényelt funkcionalitás, és példás megoldását többek között a grenoble-i stadion vagy a római Pallazetto dello Sport illusztrálja.

A különböző és más-más tudatossági fokon végzett testgyakorlatoknak megfelelően különbözőek a sportlétesítményekkel szemben támasztott követelmények is. Mértékadóak az illető sportág technikai feltételei, gyakorló vagy versenyjellege és a nézőtér kialakítását irányító szempontok.

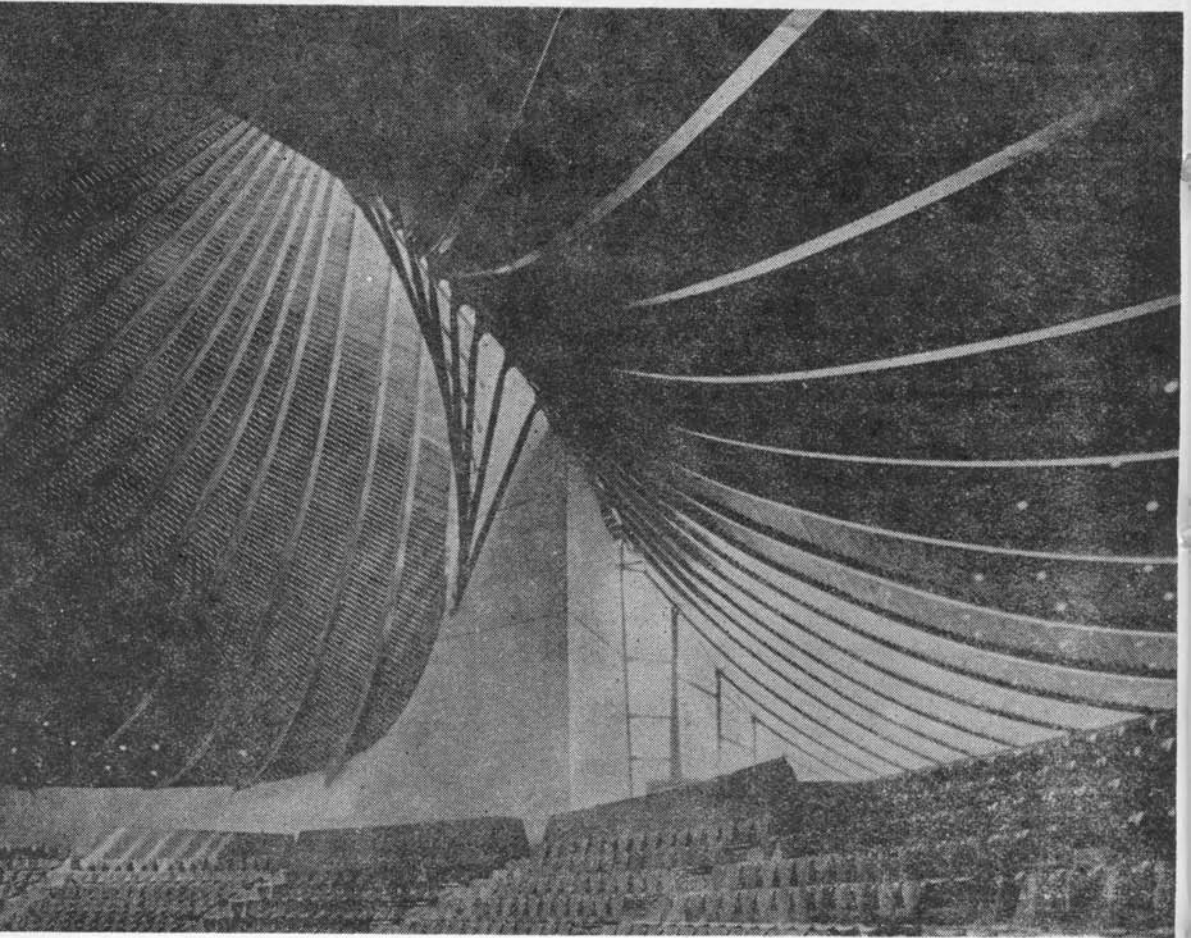
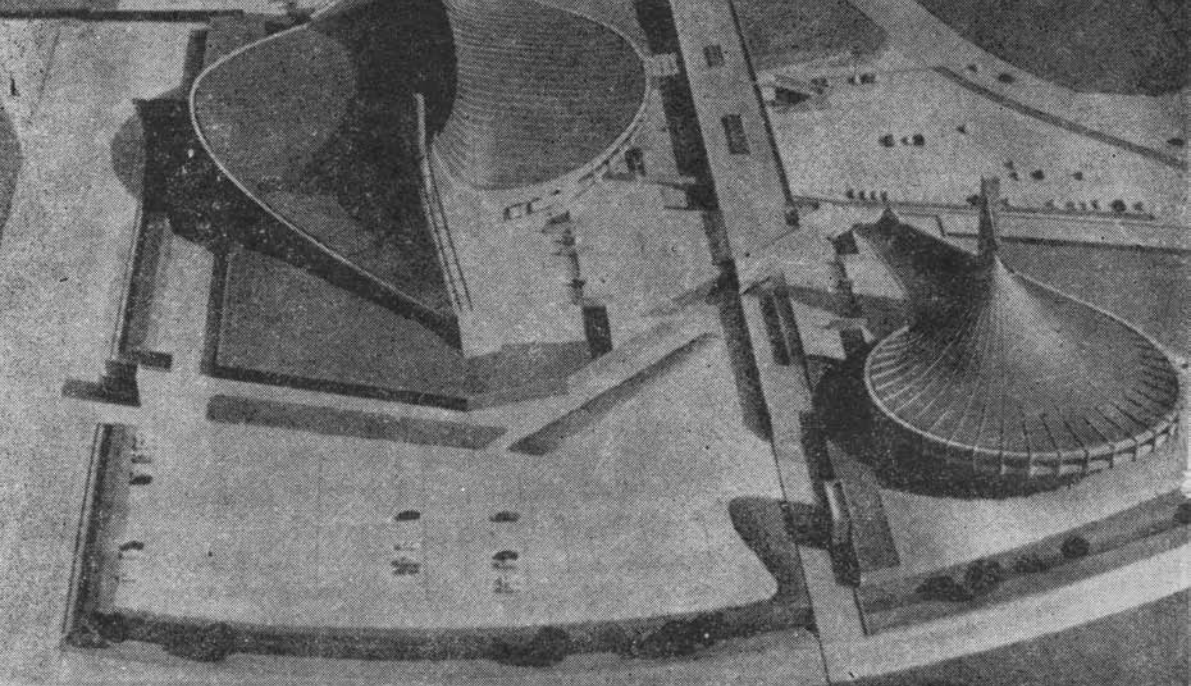
Az ókori görög építészeti alkotásokra emlékeztető felfogás az építmény tökéletes beillesztése a tájba, mintegy a természet kiegészítése az építészeti művel — anélkül, hogy az zavarná a táj egyensúlyát. Ez az építészeti szempont nem ötletszerű, hanem ugyanannak a természettisztelő kultúrának a hagyománya, amely három évezreddel ezelőtt az emberi test és lélek szépségét, erejét és mindezek egészséges versenyszellemben való fejlesztésének szükségét hirdette. A sportvetélkedők mindenkori szimbóluma, a *stadion* szó eredetileg az ókori görög olimpiák 197,27 méter hosszú versenyfutó pályáját jelölte. A stadion téglalap alakú futóteret lépcsőzetesen emelkedő nézőterek szegélyezték, kihasználva a felszín természetes domborulatait. Később, mivel a futás a legnépszerűbb olimpiai számok egyike volt és maradt, a stadion az összes atlétikai versenyszámok helyszínének elnevezésévé vált.

Természetbe illeszkedő görög architektúrát idéz a mexikói egyetemi város stadionja, az 1968-as olimpiai játékok színhelye. A tribünök dinamikus formája kráterre emlékeztet, és a külső lejtők vulkáni kőből készült burkolatával együtt mintegy a mexikói táj szintézisét nyújtja. Bár az általános kompozíciót a stadion uralja, mégis éppen ezzel és önmaga belső funkcionális szépségével rendeli alá az előbbit a környező természetnek.

A római birodalom térhódítása után a rómaiak átvették a görög testedző versenyek szokását. Nagy fontosságot tulajdonítottak a különféle hasonló jellegű rendezvényeknek, módszeresen továbbfejlesztették őket, s ezzel együtt megjelent a hivatásos sportolók rétege: az ún. atléták. Azonban fokozatosan előtérbe került a versenyek látványossága, a szórakoztatás, majd a nyereségvágy — az olimpiai eszme rovására. Ez a folyamat egybeesett a rabszolgatartó társadalom hanyatlásával, kulturális-erkölcsi bomlásával. A római sportesemények színhelye a görög mintára készült, de koncepciójában homlokegyenest ellentétes *amfiteátrum*. Impozáns, monumentális építkezés; uralja és meghatározza környezetét. A nyugodt



Régi és új stadionok: 1. a római Colosseum; 2. a delphoi stadion; 3. a berlini olimpiai stadion



A Yoyogi Nemzeti Gymszion (Tokió):

1. a nagy sportcsarnok és a kosárlabdacsarnok
2. a kosárlabdacsarnok belseje

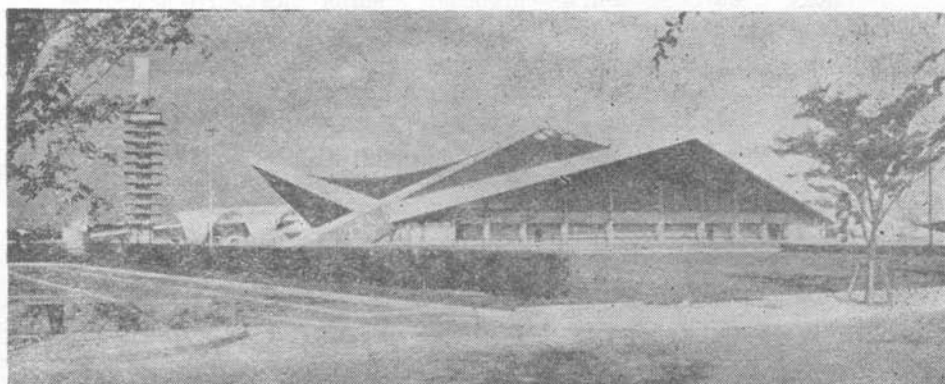
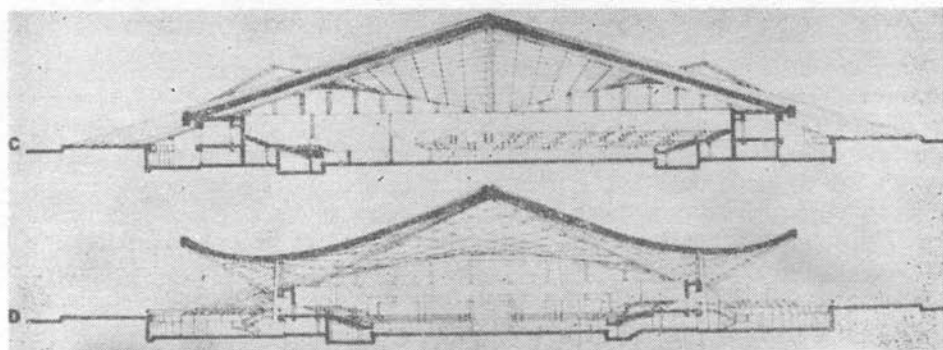
emberséget árasztó görög építészettel ellentétben a hatalom és dicsőség szellemét hirdeti.

Az *aréna* (a tulajdonképpeni játéktér) elliptikus alakú, az aránylag kis számú elit sportolórét: az atléták és gladiátorok számára méretezett. A körös-körül lépcsőzetesen emelkedő tribün méretei, arányai és formája által monumentalitást kölcsönöz az építkezésnek. Még ma, rom állapotában is felfedezhető a római Colosseum kitűnő funkcionalitása, a nézőteret és az arénát szolgáló lépcső- és folyosórendszerek remek szervezettsége, valamint az egész épület nagyszerűsége és szépsége. Feljegyzések tanúsága szerint a nézőteret és arénát az erős napsütéstől hatalmas kifeszített vitorlavászon védte, melyet a főpárkányra erősített oszlopok tartottak. Nem érdektelen itt megjegyezni, hogy a legújabb olimpiai stadiont, a münchenit, szintén teljes egészében hatalmas sátorszerű tetőszerkezet borítja be (a vitorlavásznat ez esetben áttetsző műanyag membrán helyettesíti). A római amfiteátrumok látványának emléke egyébként gyakran megkísérti a modern kor építészeit.

Napjaink stadionjai az emberiség legmagasabb fizikai teljesítményeinek színhelyei. Mivel az „arénába” ma is csak a „kiválasztottak” kerülnek, a tömegek részvételét — igaz, hogy csak a passzív néző szerepében — lelátók biztosítják. Bármilyen fokú sportteljesítményről legyen szó, ma már egyik sem képzelhető el a lelkesedő, buzdító, lélegzetét visszafojtó, illetve lelkesen ünneplő nézősereg nélkül. Ilyen esetekben teljesedik ki az épület szerepe, és éri el rendeltetésének csúcspontját: mintegy magába ölel és egyéforraszt sportolót, nézőt és környezetet. Ha igaz az, hogy bármilyen emberi megvalósítás csak ismertté válásának pillanatától fogva lesz közös emberi érték, akkor nyugodtan állíthatjuk, hogy a nagy sportvetélkedők és ezeknek színhelyei éppen ezt a célt valósítják meg. Az 1960-as maratoni hős végeredményben otthon, Afrikában is lefuthatta volna (és valószínűleg le is futotta) olimpiai csúcsát, mint ahogy az ismeretlen norvég postás is számtalanszor legyalogolta odahaza olimpiai aranyérmes számát. De ahhoz, hogy a világ tudomást szerezzen teljesítményükről, legalább egyszer át kellett lépniük az olimpiai stadion kapuját. Ezért kellett Bikila Abebének 1960 egyik szeptemberi éjszakáján Róma utcáinak napsütéstől még langyos kövezetén szaladnia, hogy aztán a Forum Romanum romjai között hallgathassa Etiópia himnuszát. Számos „névtelent” avattak már „hőssé” az olimpiai stadionok.

Megjelenésétől napjainkig a játék és sport változatos és nem mindig töretlen vonalú fejlődésen ment át, s ennek megfelelően változtak ezen a téren az építészet feladatai és lehetőségei is. Az ókori testkultúra és sport egyéb építészeti termékei — a már említettek kivül — a *hippodromok* (a ló- és kocsiversenyek színhelyei), a testedzést és -nevelést szolgáló tornacsarnok: a *gymnasion*, valamint a *palaistra* nevet viselő birkózótér. Magasan fejlett kultúráról és térművészetéről vallanak az amfiteátrumokon kívül a nagyszámú, maradványaikban ma is fellelhető római *thermák*: bennük a rendeltetésnek tökéletesen megfelelő beosztás, a fejlett fűtési és vízvezetékrendszer mind építéstechnikai, mind művészeti szempontból egészen példaszerű. A fürdőhelyiségek központi elhelyezésű csoportját testgyakorló és játékterek, könyvtárhelyiségek, előadótermek egészítik ki.

Az antik világ letűnése után a sport és testedzés főleg a vadászathoz és hadjáratokhoz kapcsolódott. A feudális kor lovagjainak harci kiképzése nem igényelt különleges módon szervezett vagy berendezett helyet. A XI. században kezdődő lovaglóversenyek viszont már a külön erre a célra korlátokkal körülrzárt téren bonyolódtak le. A víváson és lövészetén kívül a kialakuló városi polgárság körében más sportág nemigen dívott; a labdajátékok csak a XVI. században kezdenek el-



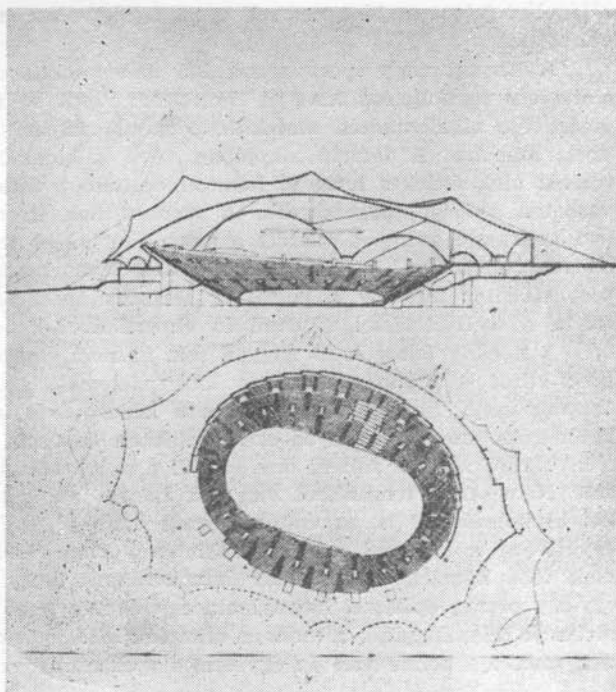
Komazawai tenisz- és kosárlabdacsarnok

terjedni, s az eredetileg szórakoztató társasjáték csakhamar versenyjelleget ölt. Az úgynevezett labdaházak, a mai sportcsarnokok ősei, főleg egyetemi városokban épültek.

A közel másfél évezredes viszonylagos pangás után a XVI—XVII. század korai kapitalizmusának humanista törekvései kezdik ismét a testedzés antik formáit élesztgetni. Lassan új sportkultúra alakul ki, azonban rendszerint csak egy-egy város, legfeljebb ország keretei közé szűkítve.

Az a meredeken felfelé ívelő vonal, amelyen a sport és közvetlen hatásaként a sportépítész az utóbbi évtizedek során halad, alig mérhető fel. A lendület kiindulási pontját a századfordulón kell keresni. Az olimpiai eszme újjászületése valósággal forrongásba hozta az emberek képzeletét, felébresztette társaik — sőt mi több: önmaguk — fizikai felülmúlásának ambícióját. Az újjáéledt versenyszellem tág teret és sosem ismert fejlődési lehetőséget nyitott a sportépítkezés előtt. A versenyszellem az építészeket is megszállta. Ma már nemcsak sportolók, csapatok, nemzetek vetélkednek egymással a bajnoki címekért, a tervezőcsoportok, építészek is versenybe szállnak a nemzetek nagy sportrendezvénye méltó építészeti keretének megalkothatásáért. És mindkét területen rekordok születnek: tizedmásodpercekben és centiméterekben mért olimpiai csúcsok, és betonba, fémbe vagy üvegbe öntött, kőbe faragott vagy pázsitra varázsolt „csúcsteljesítmények”. Sportolók és edzők erőfeszítései a négyvel osztható évszámokat célozzák; az építészek versenye ezt a dátumot megelőzi. Nervi, Candela, Esquillan, Otto Frei, Kenzo

Müncheni Olimpiai Sportcsarnok (alaprész, metszet)



Tange és rajtuk kívül még nagyon sokan rajtolnak; mindnyájan a hasznos térművészet gyakorlói, s a „befutottak” éppúgy startvonalhoz állnak, mint a még ismeretlen nevűek. A sportlétesítmények tervezését, a feladat mély értelmű humanitásán kívül, a szakemberektől megkövetelt sokoldalú technikai és művészi képzettség teszi rendkívülivé és izgalmassá. Ez óriási alkalom az építészeknek tehetségük és tudásuk hasznossá váltására, ritkán adódó lehetőségek az egyes országoknak *nemzeti kultúrájuk* megnyilatkozására és fejlesztésére. Kiemelkedő példája ennek az 1964-es tokiói Olimpiai Játékok.

A több mint nyolcezer sportoló és több százezer résztvevő jelenléte olyan várostervezési és építészeti lépésekre készítette a japán tervezőket, amelyeknek jelentősége messze túlnő magán a sporteseményen. Tokióban ez alkalommal oldottak meg számos sürgős, főleg a közlekedéssel kapcsolatos urbanisztikai problémát. Az újonnan létesített stadionok, sportcsarnokok és fedett uszodák nemcsak az olimpia játéktéréről szolgáltak, hanem egyúttal egy tehetséges és szorgalmas nép kultúráját tárták a világ elé. Építészeik, bár a modern forma- és szerkezetalkotás eszközeivel éltek, jellegzetesen japán művészetet mutattak fel. Szerkezetében és vonalaiban újszerű, és valahogy mégis a hagyományos japán építészetre emlékeztet a Komazawa olimpiai park közepén álló tenisz- és kosárlabdacsarnok. Sajátos az épületet övező park levegője is. Egy nemzet szempontjából talán mindennél nagyobb jelentőségű az a tény, hogy az olimpiai sportlétesítmények az illető ország területén — a nemzeti sport fellendülésének alapját alkotják. Ez történt Japánban is 1964 után. Kenzo Tange, a japán nemzeti testnevelő központ tervezője mondta: „Szeretném hinni, hogy ez az építkezés nemcsak az Olimpiai Játékokban neki szánt szerepet fogja betölteni, hanem az elkövetkező években valódi hoz-

zárulást jelent majd a nemzeti sport fejlődéséhez, a fiatalság életöröméhez és neveléséhez.”

A Yoyogi nagy sportszarnok 130 méter fesztávolságot áthidaló acélszerkezete polivalens rendeltetésű teret és tizenötezer nézőt befogadó tribünt takar. Két úszómedencéje alkalomadtán átalakítható műkorcsolyázás, illetve cselgáncs vagy ökölvívás számára. A főtartó alapjában véve a hidakéhoz hasonló szerkezet. A két részből álló, érdekes formájú homorú acéltető a főtartón és a tribünként szolgáló vasbeton gyűrűn függeszkedik. A szerkezetnek ilyen formában való kialakításában elsősorú szerepet játszott a nagy kiterjedésű terület belülről teljesen szabad lefedésének igénye. A közepén homorúan felmagasodó tetőforma és a felülről kapott világítás mintegy a belső tér felszabadulásának benyomását kelti, nem beszélve a szellőztetéssel, fűtéssel és akusztikával kapcsolatos előnyökről.

A néhány felsorolt és nagyon sok, itt nem említett sportépület esetében (amelyek közül a münchenieknek valóban felemelő hatását nemsokára mindnyájan érezzük majd, ha legtöbben csupán a képernyőről is) a megfeszített, kemény alkotómunka annyira könnyed szerkezetekben és tiszta vonalakban oldódik fel, hogy a kívülálló számára sejteni sem engedi a műbe fektetett hatalmas munkát és energiát. Nemcsak a tervezésről van szó, hanem az építészeti műalkotás anyagi, fizikai kivitelezéséről is, az építőanyagok épületté való átváltoztatásáról. És mindez együttvéve a szellemi energiabefektetésen kívül időt, anyagi befektetést és újra csak időt követel. Lassan már hozzászokunk, hogy négyévenként tanúi legyünk egy-egy ország építészeti hajrájának, egy éveig tartó maratoni utolsó szakaszának, melynek célszalagjánál a modern olimpiák első győzteseivé válnak mindazok, akiknek munkája benne van az egyetemes sporteszményt megtestesítő műalkotásban.



Bardócz Lajos: Vízipólós